

УДК 7.071.1(471)(092)

DOI 10.31654/2520-6966-2021-17f-102-214-219

М. Я. Кузик

Диригент-хормейстер

Повернення через півстоліття. Відвідини родинної садиби Валеріяном Ревуцьким

*Стаття присвячена Валеріян Дмитровичу Ревуцькому – сину видатного вченого-культуролога, фольклориста, лисенкознавця Дмитра Миколайовича Ревуцького та небожу композитора-класика Левка Миколайовича Ревуцького. У ній йдеться про приїзд п. Валеріяна на Батьківщину через півстоліття після початку еміграції в 1943 році. Вчений прожив понад 100 років, з них близько 60 у Канаді, м. Ванкувер. Йому належить низка книжок з розвитку українського театру та видатних акторів національної сцени з виокремленням центральної постаті – Лесь Курбас. В. Ревуцький написав численні статті до «Енциклопедії українознавства», англomовного видання «Енциклопедії України», наукових збірників та журналів (понад 400), виступав з публічними лекціями тощо. Після проголошення незалежності України 1991 року його мистецтвознавча діяльність активно влилася у річище загального розвитку української театральної культури як зарубіжного члена Національної академії мистецтв України. Незважаючи на похилий вік, В. Ревуцький кілька разів відвідав Україну (1992, 1993, 1996 і 1997), побував у Києві, Львові, Харкові, Прилуках, селі Іржавець і Качанівці. Автор статті відзняв ці візити вченого з родиною до України та представив учасникам конференції кілька фрагментів з диску відеофільму (копія CD зберігається у Меморіальній садибі-музеї Л. М. Ревуцького в Іржавці).
Ключові слова: вчений-культуролог, В. Ревуцький, садиба, Канада, українознавство.*

Моя стаття присвячена Валеріян Дмитровичу Ревуцькому, його приїзду на Батьківщину через півстоліття після початку еміграції в 1943 році. Спочатку коротка інформація про саму особистість. Народився Валеріян Дмитрович Ревуцький 14 червня 1910 р. у с. Іржавець (тепер Ічнянської територіальної громади Прилуцького р-ну Чернігівської обл.). Прожив понад 100 років і відійшов у горні світи 22 грудня 2010 р. у м. Ванкувер, Канада. Він був сином видатного вченого-культуролога, фольклориста, лисенкознавця Дмитра Миколайовича Ревуцького та небожем композитора-класика Левка Ревуцького.

Валеріян Дмитрович був доктором філософії мистецтва, професором (1957), заслуженим діячем мистецтв України (2002), чле-

ном Національної спілки театральних діячів України (1994), іноземним членом Академії мистецтв України (2001) і нагороджений її Великою золотою медаллю (2010), лауреатом премії ім. І. Котляревського (1995). Закінчив Другу будівельну професійну школу (1929), Київський будівельний інститут (1934), служив у Червоній армії на Далекому Сході (1935–1936). 1937 року вступив до Київського театрального інституту (акторський курс, клас Г. Полежаєва), у 1939–1940-ві роки перевівся на театрознавчий факультет Московського інституту театрального мистецтва (так званий ГІТІС, тепер Російська академія театрального мистецтва). З початком війни улітку 1941 року повернувся до Києва до хворого батька. Тяжко пережив його вбивство 29 грудня 1941 року від руки засланого НКВС «ліквідатора». Від 1942 року викладав історію українського театру на музично-драматичному факультеті в Київській консерваторії, організував театр-студію «Гроно», у вересні 1943 року переїхав до Львова, де викладав історію світового театру в Театрі-студії Й. Пінняка при Інституті народної освіти. Зрозуміло, що навіть просто перебування на тимчасово окупованій території не віщувало нічого доброго, а тим більше яскрава діяльність з позицій національної культури. У 1944 році Валеріан Ревуцький емігрував на захід. На важких емігрантських стежках позначилися Німеччина, Австрія, Італія, з 1947 – Англія, у 1950-му – Канада. Попри непрості життєві обставини він закінчив магістратуру Славістичного департаменту Торонтського університету, захистив дисертацію «Драми Миколи Куліша» (1957, керівник Ю. Луцький); у 1960–1979-х роках викладав курс з історії радянської літератури в Славістичному департаменті університету Британської Колумбії (м. Ванкувер), де ввів курс української мови. У 1969 році був обраний дійсним членом Наукового Товариства Шевченка у Канаді, 1972 – членом-кореспондентом Української вільної академії наук у США, 1977 – дійсним членом Української вільної академії наук у Канаді.

Його перу належить велика кількість статей і книжок. Друкуватися В. Ревуцький почав з 1941 року в Києві (газета «Українське слово»), з 1944 – у Львові (газета Львівські вісті), в 1946–1947 роках – у Риміні (Італія, українські газети «Життя в таборі» й «Батьківщина»). Від 1949 року почав писати статті (близько 400) до «Енциклопедії українознавства» (загалом видання налічує 11 томів), де з 1955 року був редактором театрального відділу. У 1985–1993-ті роки брав участь в англomовному виданні «Енциклопедії України» (в 5-ти томах).

Зокрема, видатний український театрознавець, академік Ростислав Пилипчук, вивчивши доробок В. Ревуцького, зазначав: «Вчений досконало володіє сучасним театрознавчим інструментарієм. Його праці спираються на конкретний, суворо документований фактаж, глибоко осмислений і узагальнений. При цьому стиль викладу привертає увагу не тільки театрального фахівця, а й будь-якого читача, що цікавиться питаннями українського мистецтва. Отож маємо підстави зарахувати наукові праці Валеріяна Ревуцького до нашої театрознавчої класики. <...> Академія мистецтв України 2001 року обрала В. Ревуцького своїм іноземним членом. А напередодні відкриття у Києві Першого культурологічного міжнародного симпозиуму «Українська театральна діаспора в контексті державної мовної та культурної політики» (2002 р.) В. Ревуцькому серед інших, відзначених Президентом України осіб, присвоєно почесне звання Заслужений діяч мистецтв України» [1, с. 13–14].

Уперше після війни В. Ревуцький відвідав Україну в 1992 році, потім приїздив у 1993, 1996 і 1997 роках, побувавши в Києві, Львові, Харкові, Прилуках, селі Іржавець і Качанівці. У Прилуках був присутнім на концерті та урочистому відкритті меморіальних дошок, встановлених на будівлі колишньої Прилуцької гімназії, де навчалися брати Дмитро й Левко Ревуцькі. Потім Валеріан Дмитрович приїздив ще три рази. Виступав із публічними лекціями, друкувався в журналах «Український театр», «Народна творчість та етнографія», «Просценіум», «Кіно-Театр», газеті «Культура і життя». Творчо співпрацював з видатним актором, народним артистом України Богданом Козаком, мистецтвознавцями Лесем Танюком, Ростиславом Пилипчуком, Валентиною Кузик. За добродійної підтримки пана Валеріяна в 2001 році було перевидано праці його батька «Українські думи та пісні історичні» (Київ, редактор-упорядник В. Кузик) і «Живе слово» (Львів, редактор-упорядник Б. Козак).

Низку статей Валеріяна Ревуцького присвячено висвітленню творчості діячів музичного мистецтва: композиторів Миколи Лисенка, Левка Ревуцького, Наума Прусліна, Жюля Массне, Леоша Яначека, свого батька – мистецтвознавця Дмитра Ревуцького, режисера-новатора Леся Курбаса (взагалі, саме він був центральною постаттю досліджень Валеріяна Ревуцького), театального художника Федора Нірода, піаністки Марії Крушельницької. У доробку В. Ревуцького низка статей про творчість акторів-співаків Марії Заньковецької, Олени Петляш-Барілотті, Михайла Донця, Івана Козлов-

ського, Олександра Мосіна, Миколи Частія, Платона Цесевича та інших. Цінні сторінки його книги «По обрїю життя: Спогади» (1998), де описано малодосліджене в музикознавстві концертне життя та оперні вистави Києва й Львова часів окупації (1941–1944).

Валеріан Ревуцький був автором високо поцінованих книжок: «П'ять великих акторів української сцени» (Париж, Франція, 1955); «Нескорені березільці: Йосип Гірняк, Олімпія Добровольська» (Нью-Йорк, США, 1985); «В орбіті світового театру» (Київ, Харків, Нью-Йорк, 1995); «Віра Левицька: Життя і сцена» (Торонто, Нью-Йорк, 1998); «По обрїю життя: Спогади» (заг. ред. Р. Пилипчука. Київ, 1998); ««Заграва»: Кілька слів про театр. 1933–1938 рр.» (Львів, 2000). Для тих читачів, які більше цікавляться театрознавчим доробком мистецтвознавця, повідомляю, що всі відомості про публікації В. Ревуцького вміщено в книжці: *Валеріан Ревуцький*. Бібліографічний покажчик / наук. ред. Р. Пилипчук. Київ, 2007.

У фрагментах мого відеофільму про перебування пана Валеріяна в Україні пропоную переглянути такі сюжети: 1) Зустріч двоюрідних братів Ревуцьких – Валеріяна Дмитровича та Євгена Львовича в меморіальному кабінеті композитора Левка Ревуцького в Києві; 2) Зустріч у кабінеті родини Кузиків; 3) Приїзд до Качанівки; 4) Іржавець. Відвідини родинної садиби. Зустріч із земляками. 5) Вручення премії ім. І. Котляревського на засіданні Національної спілки театральних діячів України (Лесь Танюк, Ростислав Пилипчук).

Склалося так, що я познайомився з родиною Валеріяна Ревуцького – його дружиною Валентиною Людвігівною, дочкою Іриною та зятем Олексою Тисяком – під час їхнього приїзду до Києва 1995 року. Також супроводжував їх при відвідинах родинної садиби-музею в селі Іржавець. Неабияке враження залишилося від зустрічі пана Валеріяна з грушою в саду коло музею – він обійняв дерево, в очах бриніли сльози:

– Це дерево посадив мій батько в рік мого народження – розповів він. – Така була традиція: народжувався син – батько садив грушку, а якщо дочка – вишеньку. А це – моя грушка. Дочекалась мене...

Про розвиток подальших подій під час відвідин України я із зворушенням прочитав на сторінках книжки спогадів В. Ревуцького «По обрїю життя», подарованої нам наприкінці тепер уже минулого ХХ століття: «<...> відбулася подорож до Іржавця, мешканці якого вирішили в той день відкрити меморіальну дошку батькові на будин-

кові-мезеї дядька Левка. Поїхали туди автом в товаристві Валентини Кузик, Роксани Скорульської та її чоловіка, майстра художнього слова Павла Громовенка і за дві з половиною години були вже в Іржавці. Після відкриття голова Сільради Павло Киричок запросив до клубу, де зібралось все село: жінки, чоловіки, діти. Увійшовши (саме ж був Світлий Понеділок), я привітався з присутніми традиційним «Христос Воскрес!» і у відповідь почув масове «Воістину Воскрес!» Після того пішли на цвинтар в надії знайти могили мами та діда Миколи. На жаль, жадних слідів! І було вирішено поставити на цвинтарі пам'ятник в сім тут похованих з родини Ревуцьких. Так вони навіки злучилися з дорогою українською землею Іржавця!...» [2, с. 317–318].

Незважаючи на доволі похилий вік, пан Валеріян справляв враження життєрадісної веселої людини. Під час візиту жваво спілкувався з жителями села, називав прізвища селян, яких пам'ятав з ранніх років. По обіді наспівав кілька пісень.

Полишив В. Ревуцький і свої враження відносно столяного граду Києва: «Сучасний Київ, на жаль, вже не є Києвом мого юнацтва. За півстоліття він багато втратив. Місто дуже занедбане. Багато будинків (включно з тим, де раніше жилося) поставлено на ремонт, але не видно, щоб їх ремонтували. Так вони і стоять, як скелети з дірками для вікон, хоч паркани навколо них часом... пофарбовані свіжою фарбою. Лише один будинок бачилося в процесі будівництва. Ряд будинків, що раніше були окрасою міста, зараз на межі руїни. Над знаменитою Золотою Брамою надбудовано нову споруду, але поруч в сквері стоїть той же фонтан. І так само не діє, як і перед Другою світовою війною...» [2, с. 318–319].

Цікаво навести рядки В. Ревуцького про візит до України наприкінці травня 1996 року, коли вчений мав уже солідні 86 років життя: «Цей приїзд надихнув і наснажив нас. Я ніколи не сподівався такої уваги до своєї особи. Отримання премії ім. Котляревського я розглядав не тільки як премію. Для мене це було чимось більш вагомим. Визнанням того, що мій голос з далекої Канади почув мій народ і відповідно оцінив мій творчий доробок. Свідченням того, що мені вдалося виконати свій обов'язок служити українській культурі в умовах Канади, де завжди існувала й існує вільна думка і академічна свобода» [2, с. 320].

Уважаю, що мені випало за щастя записати на відеокамеру низку подій кількох візитів пана Валеріяна Ревуцького з родиною до

Києва та рідного Іржавця і створити відеофільм (у двох інформаційних системах – для Канади та України), який сьогодні зберігається у фондах музею Ревуцьких у селі Іржавець. Усі бажаючі зможуть його переглянути. То ж запрошую – приїздіть в Іржавець, до садиби-музею Ревуцьких.

Література

1. Пилипчук Р. Валеріян Ревуцький. Бібліографічний покажчик / наук. ред. Р. Пилипчук. Київ, 2007. 154 с.
2. Ревуцький В. По обрії життя. Спогади. Київ: Вид-во «Час», 1998. 344 с.

References

1. *Pylypchuk, R.* (2007) Valerian Revutsky. Bibliographic index / Nauk. redaktor R. Pylypchuk. Kyiv, 154 s. [in Ukrainian]
2. *Revuts'kyi, V.* (1998) On the horizon of life. Memoirs. Kyiv: Vyd-vo «Chas», 344 s. [in Ukrainian]

M. V. Kuzyk

Conductor-choirmaster

Return in half a century. Visits to the family estate by Valerian Revutsky

The article is dedicated to Valerian Dmytrovych Revutsky, the son of the outstanding scientist-culturologist, folklorist, art critic Dmytro Mykolayovych Revutsky and the nephew of the classic composer Levko Mykolayovych Revutsky. It deals with the arrival of Mr. Valerian in the Homeland half a century after the beginning of emigration in 1943. The scientist lived for more than 100 years, about 60 of them in Vancouver, Canada. He owns a number of books on the development of the Ukrainian theater and outstanding actors of the national stage with the selection of the central figure – Les Kurbas. V. Revutsky wrote numerous articles for the Encyclopedia of Ukrainian Studies, the English-language edition of the Encyclopedia of Ukraine, scientific collections and journals (over 400), gave public lectures, and so on. After the proclamation of Ukraine's independence in 1991, his art studies actively flowed into the general development of Ukrainian theatrical culture as a foreign member of the National Academy of Arts of Ukraine. Despite his advanced age, V. Revutsky visited Ukraine several times (1992, 1993, 1996 and 1997), visited Kyiv, Lviv, Kharkiv, Pryluky, the village of Irzhavets and Kachanivka. The author of the article filmed these visits of the scientist with his family to Ukraine and presented to the conference participants several fragments from a video disc (a copy of the CD is stored in the Memorial Estate-Museum of LM Revutsky in Irzhavets).

Key words: *culturologist, V. Revutsky, estate, Canada, Ukrainian studies/*